Albert Bazala: *Konkretna filozofija: odabrani spisi 1904. – 1942.*

Izdavač:
Institut za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54
Zagreb
www.ifzg.hr

Za izdavača:
Luka Boršić

Grafička priprema i dizajn:
Marin Martinić Jerčić

Tisak:
Grafomark d.o.o.

ISBN 978-953-8608-06-3

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu
knjižničnog sustava Bukinet (katalog.bukinet.hr)
pod brojem 991006067167309366.

Knjiga je tiskana uz potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih RH

Albert Bazala

Konkretna filozofija
Odabrani spisi 1904. – 1942.

Priredio
Filip Grgić

Institut za filozofiju
Zagreb, 2026.

Pregled sadržaja

Filip Grgić: Uvod 7
Izvornici 19

I. PRIRODA I KULTURA

Pravo nagona 23
Egoizam i altruizam 37
O slobodi volje 49
Problem ličnosti 59
O slobodi 105
Svijet i život u perspektivi fizikalnoga racionalizma 129
Značenje mistike u životu ljudskom 167
Pogled na kompoziciju svijeta 185
Napomene uz problem rase 193
Prirodni osnovi kulture 211
Determinizam 241

II. NAROD

Mogu li jezici malih naroda biti organima nauke 251
O jugoslavenskoj misli 255
Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo 261
O ideji nacionalne filozofije 279

III. UMJETNOST

„Moderni“ i narodna književnost 309
O umjetnosti 351
Sloboda stvaranja 391
Značenje umjetnosti u životu naroda 397

IV. JAVNA FILOZOFIJA

Pučka sveučilišna predavanja 413
Što traži danas život od nas 433
Etika i narodno gospodarstvo 439
Materijalizam ili idealizam u povijesti 461
O društvenoj ulozi žena 481
Konkretna filozofija 487
O ideji prosvjete 491

Kazalo imena 507

Uvod

Albert Bazala za sobom je ostavio opsežno djelo: gotovo četiri stotine naslova koji obuhvaćaju ne samo brojne filozofske rasprave nego i studije iz područja pedagogije i psihologije, književne, dramske i likovne kritike, političke osvrte, prigodne govore, polemičke spise, enciklopedijske natuknice itd.[1] Danas te radove uglavnom moramo tražiti u zatvorenim spremištima knjižnica i antikvarijatima, a manji je broj dostupan u digitaliziranu obliku na internetu. Ukratko, blago rečeno, Bazalino djelo danas nije osobito dostupno. Tek je nekolicina njegovih radova doživjela suvremeni pretisak ili novo izdanje.[2] To je u snažnom kontrastu s činjenicom da Bazalu obično, i to s pravom, smatramo jednim od najistaknutijih hrvatskih filozofa i intelektualaca prve polovice 20. stoljeća.

Ova knjiga nastoji barem djelomično ublažiti taj kontrast nudeći izbor reprezentativnih tekstova o nekim ključnim temama koje su ga zaokupljale. Bazala je u povijesti hrvatske filozofije ponajprije poznat kao autor trosveščane *Povijesti filozofije* (1906–1912) te *Filozofijskih studija* (*I. Metalogički korijen filozofije*, 1924; *II. Svijet i svijest, subjekt i objekt*, 1927,

[1] Za dosad najpotpuniju bibliografiju usp. I. Macut, „Prilog za izradu cjelovite bibliografije Alberta Bazale (1877. – 1947.)", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 51 (2025), 131–150.

[2] Bazala, *Povijest filozofije I–III*, Zagreb: Globus, 1988; *Filozofijski portret Franje Markovića*, Zagreb: Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, 1974; „Metalogički korijen filozofije", u F. Zenko, ur., *Novija hrvatska filozofija*, Zagreb: Školska knjiga, 1995, 215–287; „Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo", u E. Banić-Pajnić i F. Grgić, ur., *O hrvatskoj filozofiji*, Zagreb: Institut za filozofiju, 2017, 65–84; „O ideji nacionalne filozofije", u Banić-Pajnić i Grgić, *O hrvatskoj filozofiji*, 85–114; Heziod, *Poslovi i dani*, preveo A. Bazala, stihove redigirao N. Miličević, Zagreb: Matica hrvatska, 1970. U *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine* (2 (1976), 189–220) objavljena je Bazalina prethodno neobjavljena rasprava „Kačićeva 'Elementa peripathetica'".

objavljeno 1941). No ovdje ne donosim izvatke iz tih djela. Umjesto toga, odabrao sam rasprave koje pripadaju četirima problemskim područjima – (I) priroda i kultura, (II) narod, (III) umjetnost i (IV) javna filozofija – a koje, zajedno s Bazalinim glavnim sustavnim radovima, omogućuju cjelovitiji uvid u širinu i bogatstvo njegove filozofije. Tekstove unutar svake skupine poredao sam kronološki, pa se nadam da će to čitatelju omogućiti i praćenje razvoja Bazalina mišljenja kroz vrijeme te lakše uočavanje dijaloga između ranijih i kasnijih stavova.

Naslov ove zbirke posudio sam od istoimenog Bazalina ogleda o Tomášu Masaryku iz 1921. godine, koji je uključen u četvrti dio ove knjige. Objašnjavajući zašto se Masarykova filozofija može nazvati „konkretnom filozofijom", Bazala piše: „Ona naime nije *sustavan prikaz* filozofijskih misli i pogleda na svijet i život razvrstan prema granama nauke o tom, ali je zato tim više *cjelovita slika* prenesena iz idejnoga kruga u konkretni život, i to u jednu ruku kao primjena na same prilike života, a u drugu ruku i kao izvedeno životno djelo" (487).[3] Premda se taj opis izrijekom odnosi na Masarykovo mišljenje, aludirajući na njegovu koncepciju „konkretne logike",[4] teško je ne primijetiti da se on u jednakoj mjeri može primijeniti i na Bazalino vlastito shvaćanje filozofije, njezine važnosti i uloge.

U nastavku Uvoda kratko ću proći kroz tematske cjeline ove zbirke i ukratko predstaviti glavne probleme o kojima govori Bazala. Nadam se da će čitatelj na taj način dobiti uvid ne samo u pojedinačne teme nego i u cjelovitu mrežu pitanja koja se provlače kroz čitavo njegovo djelo.

I. Priroda i kultura

Čovjek je, s jedne strane, prirodno biće, vođen prirodnim porivima i nagnućima. S druge strane, on je biće kulture: rukovodeći se razumom, svrhovito usmjerava svoje djelovanje tvoreći razne oblike društvenih norma i institucija. Između tih dvaju načina promatranja ljudskoga bića postoji određena

[3] Brojke u zagradama upućuju na stranice ove knjige.

[4] Masaryk je svoju koncepciju „konkretne logike" razvio u knjigama *Základové konkretné logiky* (1885) i *Versuch einer concreten Logik* (1887). Usp. Bazala, „Masaryk – mislilac", *Ljetopis JAZU*, sv. 46 (1934), 157–235, osobito 172–201.

napetost, koja, ako se jedan od njih naglasi u svojoj krajnjosti, može prijeći i u antagonizam dviju skroz suprotstavljenih pozicija. Takav antagonizam postoji, primjerice, između pretjeranog naturalizma, koji domet prirodnih poriva i nagnuća proteže na cjelinu ljudskoga djelovanja, i pretjeranog racionalizma, koji, kako kaže Bazala, čovjeka shvaća kao „neke vrsti stroj za mišljenje bez srca i bez duha" (32). Temeljna napetost između prirode i kulture manifestira se i u drugim oblicima: kao suprotnost nagnuća i dužnosti, egoizma i altruizma, empirizma i racionalizma u spoznajnoj teoriji ili determinizma i indeterminizma u vezi s pitanjem slobode volje. Rasprave sabrane u prvom dijelu ove knjige tematiziraju takve suprotnosti.

Nekima od tih suprotnosti Bazala pristupa u svojstvu pomiritelja: odbacuje radikalne inačice suprotstavljenih stajališta, pažljivo analizira pojmove koji se u njima koriste i na osnovi toga nastoji artikulirati neko posredno stajalište. Tako dolazi do stava, primjerice, da se nagoni, s obzirom na to da čuvaju baštinu prirode, ne mogu jednostavno odbaciti, nego se trebaju modificirati i podrediti umnim svrhama te se na taj način usavršiti. Tako dobiveno stajalište također bi se moglo nazvati naturalizmom, napominje, jer se „odnošaj uma i nagona odredjuje prema razvitoj prirodi ljudskoj" (34); mogli bismo ga nazvati i prosvijećenim naturalizmom. Rješenje spora između nagona i uma ne sastoji se niti u povratku prirodi niti u bijegu od nje, nego „naprijed k prirodnoj kulturi" (91), to jest kulturi u kojoj su se čovjekove prirodne sposobnosti razvile do te mjere da on nije samo bezlični pojedinac, nego *ličnost*, kako pokazuje u ogledu „Problem ličnosti" (1913).[5] Slično pristupa i sporu egoizma i altruizma. Radikalni egoizam je neprihvatljiv jer razara društvo, a radikalni altruizam jer razara individualnost. „Potpunost prave čovječnosti leži u skladu obaju faktora: u pojedinim prilikama životnim čovjek koleba čas više na jednu, čas na drugu stranu, jer put kreposti je uzak" (48).

Koliko daleko može dovesti radikalni naturalizam Bazala pokazuje u ogledu „Napomene uz problem rase" (1939). Takav naturalizam tamo naziva antropologijskim materijalizmom, koji prirodnu organsku strukturu proglašava temeljem iz kojega proizlazi sve ostalo, uključujući i kulturu.

[5] Usp. o tome F. Zenko, „Bazala o problemu ličnosti/osebnosti", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 23 (1997), 119–128.

Takvo shvaćanje leži u osnovi rasizma, prema kojemu je rasa „krv" koja mehanički određuje sve ostalo. Prema Bazali, rasa jest stvarna, ali je ograničena biološka sastavnica života. Ako se ona uzdigne na razinu objašnjavalačkog čimbenika života, a onda i kulture, to jest ako se rasa shvati kao „samovlasna instancija" (192), to u krajnjoj liniji vodi rasističkim zahtjevima, kao što je zahtjev za širenjem „životnoga prostora" ili za osvajalačko podređivanje „drugih grupa u 'kulturni prostor' neke tobože povlaštene grupe" (209). „Napomene uz problem rase" napisane su 1939. godine, u trenutku kada nacistički rasizam nije bila apstraktna nego veoma konkretna zlokobna ideologija, što Bazalinoj kritici daje i izravnu političku težinu.

U drugim slučajevima Bazala ne traži pomirenje, nego ga suprotstavljenost pojmova i stajališta vodi ili prihvaćanju jedne strane u sporu ili sasvim novim uvidima. Primjer prvoga nalazimo u njegovu pristupu klasičnom sporu između determinizma i indeterminizma u vezi s pitanjem slobode volje.[6] Indeterminizam, koji počiva na pretpostavci nemotivirane volje, skroz mu je neprihvatljiv; indeterministička „sloboda" prazna je riječ. Prihvatljiviji je određeni oblik, kako ga naziva, psihologijskog determinizma, prema kojemu je volja motivirana čitavom strukturom ličnosti, prije svega razumskim i moralnim čimbenicima. Primjer pak u kojemu razmatranje suprotnosti dovodi do novih uvida nalazimo u raspravi o mistici „Značenje mistike u životu ljudskom" (1938). Mistika – shvaćena kao određena vrsta uvida u smisao onoga što smo vidjeli ili shvatili, a ne kao magija, okultizam, praznovjerje i sl.[7] – neizostavni je dio spoznajnoga procesa, koji nadopunjava ono za što nisu sposobna ni osjetila ni razum. Ona produbljuje osjetilno iskustvo time što otkriva puninu i osobnost doživljaja, dok, s druge strane, pokreće i oživljava mišljenje – veliki uvidi, teorijski pomaci, ideje ne nastaju logički, nego na temelju mističke sabranosti, shvaćanja nečega neovisno o mogućnosti njegova racionalnog artikuliranja.

Neki Bazalini uvidi u tekstovima sabranima u ovom dijelu razvijeni su, u većoj ili manjoj mjeri, na osnovi njegove središnje filozofske pozicije,

[6] Usp. o tome M. Gjurašin, „Albert Bazala's compatibilism", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 48 (2022), 305–325.

[7] O toj tematici Bazala je napisao knjigu *Tajanstvene pojave (okultizam): s osnovima psihologije podsvijesnih i srodnih im pojava*, Zagreb, Bibliografski zavod d. d., 1924.

koju on sam naziva voluntarističkim aktivizmom.[8] To možda najviše do izražaja dolazi u kratkom i djelomice pomalo zagonetno napisanom tekstu „Pogled na kompoziciju svijeta" (1938), svojevrsnoj, kako sam kaže," poeziji u pojmovima" (192). Racionalan pogled na strukturu svijeta tu suprotstavlja voljnom. Odatle proizlazi da svijet nije statična cjelina stvari koje svijest pasivno spoznaje, nego dinamična, nedovršena cjelina različitih razina stvarnosti, koja nastaje kroz aktivni, voljni proces: „Agencije svijeta imadu se zamišljati po analogiji volje" (191).

II. Narod

Slijedeći svojega učitelja Franju Markovića, Bazala smatra ne samo da postoji nešto takvo kao što je narodna ili nacionalna filozofija nego i da je nacionalna filozofija ključan čimbenik nacionalne kulture. Opisujući Markovićev filozofski projekt, on tako kaže: „Filozofija je, kao osviješteni kulturni duh – ona inspiracija, koja ideale narodnoga bića oživljuje i upravlja k zajedničkom cilju, zajedno veže i vodi k napretku. Ona je oblikovna sila, koja kulturi naroda, izraženoj u objektivnim tvorbama umjetnosti i nauke, u društvenim i političkim odnošajima podaje osobit, karakterističan izgled. Kao izražaj samosvijesti narodne ona je princip samotvornosti, po kojem narod postaje uračunljivim faktorom u društvu čovječanskom i aktivan suradnik u povijesti ljudstva".[9] Bazala u potpunosti prihvaća takvo shvaćanje uloge filozofije. No da bi ono dobilo konkretniji oblik, potrebno je dati barem okviran odgovor na tri ključna pitanja: što je točno narod, što bi bila narodna filozofija i što bi bila specifično hrvatska filozofija. Bazala o tome raspravlja u dva teksta u ovome dijelu knjige, „Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo" (1936) i „O ideji nacionalne filozofije" (1938). Ti su tekstovi među tumačima Bazaline filozofije izazvali najviše pozornosti.[10]

[8] Usp. u ovoj knjizi, 275. Usp. I. Restović („Umjereni iracionalizam Alberta Bazale", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 48 (2022), 191–209), koji smatra da je primjereniji naziv „umjereni iracionalizam".

[9] Bazala, *Filozofijski portret Franje Markovića*, 16.

[10] Usp. prije svega F. Zenko, „O ideji (hrvatske) nacionalne filozofije u Alberta Bazale", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 14 (1988), 109–126; G.

Ugrubo govoreći, narod prema Bazali u osnovi nije ni politička zajednica ni biološki entitet, ali ni jezična skupina. Naprotiv, narod je prije svega kulturno-duhovna zajednica života, to jest zajednica iskustva, načina doživljavanja života i vrijednosti. Individualna se svijest uvijek formira kao dio neke takve zajednice. Sukladno tome, nacionalna filozofija nije zbroj filozofskih knjiga pisanih na narodnom jeziku, skup filozofa koji pišu istim jezikom, a niti školska disciplina kultivirana u nacionalnom okružju, nego, prije svega, samosvijest narodne kulture ili refleksivni izraz ukupna kulturnog iskustva jednoga naroda. Tako shvaćena nacionalna filozofija proizlazi iz primordijalnih oblika doživljavanja svijeta i artikuliranja toga doživljaja karakterističnih za pojedini narod: iz jezika, mita, običaja, oblika, umjetničkog stvaranja itd. Zadaća je filozofije da tu građu razvije, sistematizira i složi „u cjelovitu sliku životna poduzeća" (301). Svaka je filozofija u osnovi nacionalna jer se zapravo svodi na samorazumijevanje, u okviru jednoga naroda, cjeline njegovih umjetničkih, znanstvenih i kulturnih tvorba uopće. Ona ne može biti građena na „internacionalnoj shemi" (isto); može je samo privremeno posuditi kao poticaj, koji treba prilagoditi i prevladati.

Iako je to u nekoliko navrata najavio, Bazala se nije upustio u podrobnije istraživanje povijesti hrvatske filozofije.[11] Umjesto toga, u „Filozofijskoj

Gretić, „A. Bazala – utemeljenje i konstitucija 'Ideje nacionalne filozofije'", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 16 (1990), 41–78; I. Čehok, „Ideja (ideje) nacionalne filozofije i njezino (njihovo) ozbiljenje", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 20 (1994), 375–387; D. Barbarić, *Tragovima hrvatske filozofije*, Zagreb: Institut za filozofiju, 2025, 109–166.

[11] Usp. Bazala, *Povijest filozofije III*, 6, gdje najavljuje da će u zasebnu svesku prikazati povijest slavenske filozofije. Usp. i Ch. Šegvić, „Jedna velika književna potreba", *Glas Matice hrvatske*, god. IV, br. 18–20 (1909), 142–145 (o stanju istraživanja povijesti hrvatske filozofije): „Na polju filozofije do sada neimamo gotovo ništa. Fr. Marković je napisao rasprave o etičkim momentima naših narodnih poslovica. Nu ciela naša tradicionalna literatura puna je i etičkih i estetičkih momenata kako nijedna druga. Mi imademo i veoma bogatu domaću filozofsku literaturu, koju do sada nije nitko prikazao. Dr. Bazala mi je jednom rekao, da se namjerava posvetiti toj struci, te iznijeti hrvatsku tradicionalnu filozofiju, kako se nalazi u djelima još sačuvanim naših redovničkih filozofa prošlih vijekova" (144). U beogradskom časopisu *Philosophia*, 1 (1–4) (1936), 450 najavljen je, za jedan od sljedećih svezaka, Bazalin članak „Die kroatische Philosophie" koji, međutim, nije objavljen (časopis je prestao izlaziti 1938. godine).

težnji" on skicira glavna obilježja pojedinih epoha u razvoju hrvatske filozofije i kulture uopće, od feudalne pa do njemu suvremene. Osobito ističe važnost ilirskoga preporoda, kada se i javlja smisao za narodnost i važnost nacionalnog jezika kao jedina primjerenog sredstva kulturne, pa tako i filozofske komunikacije. Ilirski pokret uključuje i zamisao južnoslavenske integracije, koju je Bazala obradio u spisu „O jugoslavenskoj misli" (1935), gdje upozorava na moguće opasnosti vezane uz jugoslavensku ideju, kao što su ugrožavanje hrvatskog identiteta i kulturne specifičnosti (primjerice, kroz žrtvovanje narječja i lokalnih naziva) te neprihvatljiva politička praksa koja bi mogla narušiti slobodu i moralne temelje naroda.

U razvoju ideje nacionalne filozofije Bazala naročitu važnost pridaje jeziku, o čemu raspravlja i u tekstu „Mogu li jezici malih naroda biti organima nauke" (1908). Jezik je organ filozofije i znanosti: kroz njega se reflektiraju i sustavno razvijaju ideali naroda, a podređivanje jeziku drugih, većih naroda vodi gubitku samostalnosti, otuđenju od vlastite kulturne zajednice i uspostavljanju ovisnosti o tuđim obrascima mišljenja. Stoga Bazala vidi njegovanje narodnog jezika u svim područjima – književnosti, znanosti i umjetnosti – kao ključni preduvjet za ostvarenje nacionalne filozofije u praksi. Upotreba stranog jezika u znanosti nije zabranjena, ali bi trebala biti iznimka, a ne pravilo: prikladna je ako u narodu ne postoji potrebna znanstvena priprava ili ako autor smatra da može značajno doprinijeti globalnoj znanosti.

III. Umjetnost

S obzirom na to da Bazala i umjetnosti pridaje narodno obilježje kao i filozofiji, tekstovi sabrani u ovom dijelu knjige nastavljaju se na tematiku prethodnoga dijela. Dva teksta („'Moderni' i narodna književnost" (1904) i „Sloboda stvaranja" (1908)) napisani su povodom prijepora između dviju skupina hrvatskih književnika koncem 19. i početkom 20. stoljeća: tradicionalistički nastrojenih tzv. „starih", okupljenih uglavnom oko Matice hrvatske, i reformističkih tzv. „mladih", okupljenih uglavnom oko Društva hrvatskih književnika. Bazala oštro istupa protiv „mladih" koji se, po njegovu mišljenju, udaljavaju od narodne i narodu usmjerene književnosti, zastupaju kult modernosti lišen bilo kakva sadržaja, odvajaju estetsko od

moralnog (što je po Bazalinu mišljenju i psihološki i etički neodrživo), imaju potpuno pogrešno shvaćanje slobode, a književni im je uspjeh ograničen i kratkotrajan. Glavni filozofski uzor im je Nietzsche (filozof kojega je Bazala inače visoko cijenio i koji je česta meta kritike na stranicama ove knjige), no njegovo djelo poznaju zapravo prilično površno („iz novinskih feljtona" (330)) te zanemaruju činjenicu da je Nietzsche više umjetnik nego filozof. Što je za Bazalu možda najvažnije, Nietzsche, smatra, „nije nikad izgubio sveze s dušom narodnom" (332), samo što je narod koji ima pred očima njemački, tako da je književnost „modernih" u krajnjoj liniji „emigrantska" (342), tj. otuđena od hrvatskog konteksta. Oni tvrde da su kozmopoliti, ali to zapravo i ne mogu biti jer put do kozmopolitizma vodi preko naroda.

„'Moderni' i narodna književnost" najraniji je tekst u ovoj zbirci. Bazala ga je napisao kad je imao 27 godina, i to barem dijelom objašnjava njegov uzburkan, polemičan, ponegdje i sarkastičan stil. No samo dvije godine nakon toga (1906) objavio je spis „O umjetnosti", svoju najopsežniju i najrazrađeniju estetičku studiju, koja je po svojoj intonaciji sasvim drukčija.[12] I u tom spisu insistira na vezanosti umjetnosti s narodom te na neodvojivosti etike i estetike. No prvenstveno ga zanima sasvim teoretski problem, naime načelno pitanje čovjekova odnosa prema umjetnosti te, u vezi s tim, pitanje naravi same estetike. Odbacuje objektivnu estetiku, koju u to vrijeme zastupa i Franjo Marković, koja obilježja lijepog pokušava pronaći u samim predmetima. Za Bazalu je takav pothvat neizvediv, jer nema suglasja o tome koja su točno obilježja lijepoga, kao ni o tome zašto i ružno može biti primjereni predmet umjetnosti. Kantovska kritička estetika predstavlja napredak utoliko što polazi od subjekta, ali pritom racionalizira emocije i pretvara ih u sudove. Ne smije se zanemariti bitna distinkcija između estetske vrijednosti, koja je analitičko-spoznajna, i umjetničke vrijednosti, koja je neposredno osjetilna i čuvstvena, i utoliko važnija.

Bazala je očito skloniji subjektivistički shvaćenoj estetici: „Umjetnost nije dakle nešto, što postoji neovisno od nas; *umjetnost neovisna od neke umjetničke svijesti nije umjetnost*" (354); „umjetničko [je] zrenje nad srednju mjeru uzdignuti dar pojedinca gledati svijet na posebni način, slušati šum

[12] Usp. o tome Z. Posavac, „Estetički nazori Alberta Bazale u doba hrvatske Moderne", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 14 (1988), 135–158.

potočića i suštanje lišća, prisluhnuti govor prirode, zapravo prisluhnuti nježne titraje duše svoje, jer toliko je na svemu umjetnosti, koliko mu se podalo duše, čuvstva: *umjetnost je duša, čuvstvo*" (364). Ipak, taj subjektivizam nije apsolutan, i Bazala ističe važne intersubjektivne momente, kao što je činjenica da je udešenost za primanje estetskih doživljaja postojana i ima svoj temelj u ljudskoj prirodi, a osobito je vezana uz narodnu pripadnost.

U tridesetak godina kasnije nastalom tekstu „Značenje umjetnosti u životu naroda" (1935), izgovorenom povodom obilježavanja pedesete obljetnice Strossmayerove galerije, Bazala nudi svojevrsnu sintezu ne samo svojih estetskih refleksija nego i svojih pogleda na kulturu općenito. Umjetnost, znanost i, kako ga naziva, „moralno-religijski red" (398) tri su glavna oblika kulture i čovječnosti, no među njima umjetnost ipak ima posebno mjesto. Naime, ona ima najdublje korijene, koji leže u prvobitnom mitu, maštom prožetom načinu doživljavanja svijeta. Mit, doduše, historijski prethodi filozofiji i znanosti, ali – pita se Bazala i na neki način sugerira potvrdan odgovor – nije li on ipak trajni temelj čitava kulturnog stvaranja?

IV. Javna filozofija

Bazalin učenik Vladimir Filipović jednom je prilikom ovako opisao Bazalin pristup filozofiji: „On se kod postavljanja pitanja i rješavanja svakoga filozofskoga problema pita 'čemu'? Za njega nijedna tema nema ni smisla ni vrijednosti bez povezanosti sa praksom našega života. On je uviđao da filozofija nije zbog sebe nego zbog pitanja svagdašnjice, zbog potreba naše volje, našega htijenja, našega načina življenja".[13] Bazalu možemo nazvati javnim filozofom, ne samo zato što je javno djelovao i obnašao brojne kulturne funkcije nego i zato što je filozofiju shvaćao kao javnu stvar – kao disciplinu koja se mora obraćati najvažnijim i najdubljim problemima društva. U ovom su dijelu knjige sabrani neki reprezentativni radovi koji to najbolje posvjedočuju.

Možda najbolji pokazatelj načina na koji je Bazala shvaćao javnu ulogu filozofije i znanosti općenito nalazimo u tekstu „Pučka sveučilišna preda-

[13] V. Filipović, „Filozofska misao Alberta Bazale: povodom stote obljetnice rođenja", *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 4 (1978), 11.

vanja" (1907), u kojemu on obrazlaže teoretski okvir i konkretno ustrojstvo takvih predavanja u drugim zemljama. Pučko sveučilište je na Bazalin poticaj iz 1906. godine osnovano u Zagrebu 1912. Zamišljeno je, po uzoru na druge zemlje, kao ekstenzija zagrebačkog Sveučilišta.[14] Glavni razlog za njegovo osnivanje Bazala vidi u potrebi da prosvjeta bude društvena i demokratska; drugim riječima: „U slobodnoj i narodnoj državi politički demokratizam i socijalizam traži nužno – socijalizam i demokratizam prosvjetni" (414–415). Kako bi se to ostvarilo, čak i filozofija, „ponosna kraljica znanosti, treba da se snizi do seljačkih koliba i radničkih stanova" (413).

Bazala je na Pučkom sveučilištu bio jedan od najčešćih predavača, a u ovoj knjizi donosim tekst dvaju predavanja koja je održao 1915. godine, „Etika i narodno gospodarstvo" i „Materijalizam i idealizam u povijesti". Oba su predavanja posvećena urgentnim pitanjima hrvatske svakodnevnice usred prvog svjetskog rata. U prvome je riječ o napetosti koja postoji između ekonomskih i etičkih zahtjeva. I etika i ekonomija bave se upravljanjem ljudskim dobrima – prva unutarnjim, a druga vanjskim. Napetost proizlazi odatle što je etika usmjerena moralnoj vrijednosti, a ekonomija blagostanju, a čini se da nije moguće oboje ostvariti istodobno. Bazala razmatra razne oblike te napetosti osvrćući se na različite ekonomske teorije i njihove etičke aspekte. Stalno naglašava potrebu da granice ekonomskog rasta, koje obično vode u neobuzdani egoizam, budu postavljene iz etičkih, a ne unutarnje gospodarskih razloga. Gospodarskim životom upravljaju utilitaristički motivi, i kad bi oni upravljali i životom u cijelosti, to bi dovelo do kobnih posljedica. U drugom je pak predavanju riječ o odnosu materijalizma i idealizma i njihovoj ulozi u razumijevanju povijesti. Rat je doveo čovjeka u skroz novu situaciju i pojedincu se sada javljaju pitanja o kojima možda prethodno i nije toliko razmišljao. Stječe se dojam kao da se pred čovjekom stvara povijest i u takvoj se okolnosti postavljaju jednostavna pitanja: Što zapravo stvara povijest? Koje su glavne silnice zahvaljujući kojima dolazi do velikih promjena? To pitanje izravno vodi problematiziranju odnosa materijalizma i idealizma, jer se svodi na dilemu: Je li riječ o materijalnim

[14] Usp. o tome V. Filipović i H. Sirotković, „Pučko sveučilište", *Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb: Tisak izdavačkog zavoda JAZU, 1969, 561–571.

silama, determinističkom slijedu stvari, ili su nosioci promjena ljudske ideje? Razumijevanje toga pitanja očito može pomoći da se pojedinac snađe u burnom vremenu u kojemu se zatekao, ali i da, shvati li moć ideja, s optimizmom gleda na budućnost.

I ostale studije sabrane u ovoj tematskoj cjelini – o Masaryku, važnosti rada, položaju žena i ideji prosvjete – pokazuju, nadam se, u kojem je smislu Bazalina filozofija također konkretna: to je filozofija koja nije odvojena od života, nego koja nastoji misao prenijeti u konkretne oblike iskustva i djelovanja.[15]

Filip Grgić

[15] Ova knjiga izrađena je u sklopu projekta *Javna filozofija* (Institut za filozofiju, Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021.–2026. – NextGenerationEU). Damiru Barbariću, Dušku Dožudiću i Srećku Kovaču zahvaljujem na korisnim prijedlozima za poboljšanje rukopisa. Dušku Dožudiću i i Mileni Marinić Čuljak zahvaljujem na pomoći oko prikupljanja Bazalinih tekstova.